

**ZO'RAVONLIKKA UCHRAGAN O'QUVCHILARGA MAKTAB
PSIXOLOGLARI TOMONIDAN PSIXOLOGIK YORDAMNI TASHKIL
ETISH**

*Yuldoshova Nilufar Xo'jayorovna
Qashqadaryo viloyati Qamashi tumani 98-maktab psixologi*

Annotatsiya: Bolalarga nisbatan zo'ravonlik va bolalarga nisbatan shafqatsiz munosabatda bo'lish atamaları ko'pincha bir-birining o'rnida ishlatiladi. Shunga qaramay, ba'zi tadqiqotchilar bolalarga nisbatan shafqatsiz munosabatda bo'lish atamasini beparvolik ekspluatatsiya va odam savdosini o'z ichiga oluvchi soyabon sifatida ko'rishadi. O'zbekistonda zo'ravonliklarni oldini olish bo'yicha ko'rilayotgan chora-tadbirlar haqida.

Kalit so'zlar: zo'ravonlik, ruhiy zo'ravonlik, jismoniy zo'ravonlik, jinsiy zo'ravonlik, e'tiborsizlik, statistika, oiladagi zo'ravonlik, shafqatsiz munosabatda maktablardagi zo'ravonlik

KIRISH

Psixologiyada ekstremal tajribaning bolalar psixikasiga ta'siri muammosi eng dolzarb muammolardan biridir, chunki bolalar travmatik vaziyatlarning ta'siriga ayniqsa zaifdir. Bolaning ruhiyatiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin bo'lgan travmatik vaziyatlar doirasi juda keng, ammo ular orasida zo'ravonlik alohida o'rin tutadi. Zo'ravonlikning oqibatlari og'ir psixologik travma keltirib chiqaradi va bolaning shaxsiyatiga salbiy ta'sir qiladi. Zo'ravonlikning bola psixikasiga shikast ta'sirining o'ziga xosligi shundaki, jinoyatchi ko'pincha bolaning oila a'zosi yoki yaqin tanishi bo'lib, unga zarar yetkazish maqsadida muayyan bolaga nisbatan shafqatsiz harakat qiladi. Shuning uchun zo'ravonlikka uchragan bola to'liq ma'noda qurbonga aylanadi. Shu bilan birga, yuqori darajadagi tajovuzkorlik va shafqatsizlik zamonaviy maktablarni bosib oldi: o'quvchilar Internetda tengdoshlari va o'qituvchilariga nisbatan shafqatsiz xatti-harakatlarni namoyish qilish uchun qirrali qurollardan, yuqori texnologiyali qurilmalardan foydalanadilar, ijtimoiy tarmoqlardan foydalangan holda ta'qib qiladilar va hokazo.

O. V. Bashkatov (2001) ta'kidlaganidek, XXI asrda maktabdagi zo'ravonlik yangi ijtimoiy mazmun kasb etdi. Agar ilgari maktab muhitida o'smirlar janjali ko'rinishidagi zo'ravonlik tahdidga reaksiya, o'z huquqlari va ijtimoiy ierarxiyadagi o'rnini tiklash erkinligiga tajovuz bo'lsa, bugungi kunda buning sababi umumiy o'ziga xoslikning yo'qligi, o'smirlar o'rtasidagi farq. tajovuzkor va jabrlanuvchi, ikkinchisi bilan zo'ravonlik bilan o'zaro munosabatlarga birinchi qo'zg'atadi.

O'smirlarning zo'ravonlikka zaifligi ularning jismoniy, aqliy va ijtimoiy etukligi, shuningdek, ota-onalar, vasiylar, tarbiyachilar yoki o'qituvchilar bo'lsin, kattalarga nisbatan qaram, bo'ysunuvchi mavqei bilan bog'liq. K.A. kabi mualliflar tomonidan taqdim etilgan psixologik-pedagogik adabiyotlarda ushbu masala bo'yicha etarlicha tadqiqot tajribasi to'plangan. Abulxanova-Slavskaya, L.S. Alekseeva, E.V. Burmistrova, E.V. Gordienko, A.N. Drozhevets, T.V. Zemskix, E.M. Kinard, V.A. Kontorovich, E.I. Krukovich, E.O. Lazebnaya, A.G. Maklakov, I.G. Malkina-Pyx, N.F. Mixaylova, A.B. Orlov, A.G. Osuxova, N.G. Osuxova, A.X. Pashina, V.G. Romek, T.Ya. Safonova, N.Yu. Sinyagin, A.A. Strelenko, N.V. Tarabrin, F.R. Filatov, E.I. Tsimbal, V.I. Shirinskiy va boshqalar.

Bolalarga nisbatan zo'ravonlikning mohiyati bolaga jismoniy, psixologik, ijtimoiy ta'sir ko'rsatish, shu jumladan uning jismoniy yoki ruhiy salomatligi va daxlsizligi, huquqlari va farovonligiga tahdid soladigan, uni o'zi uchun muhim bo'lgan faoliyatni to'xtatishga va boshqa harakatlar qilishga majburlaydigan shafqatsiz munosabatdir.

M. V. Smagina (2006) zo'ravonlikning har xil turlarini o'rganib, quyidagi tasnifni taklif qildi:

1. Axloqiy (yoki ruhiy) zo'ravonlik. Zo'ravonlikning bu turiga turli xil haqoratlar, oila a'zolarini kamsitish, bolalarning asosiy ehtiyojlari va huquqlarini e'tiborsiz qoldirish (shu jumladan, ta'lim va dam olish) kiradi.
2. Jismoniy zo'ravonlik (har qanday qasddan jismoniy zarar etkazish).
3. Iqtisodiy zo'ravonlik (ko'pincha kattalar oila a'zolari bilan bog'liq va oila faoliyatining moddiy va moliyaviy sohasidagi huquqbuzarliklarda namoyon bo'ladi).
4. Jinsiy zo'ravonlik (buzuq ehtiyojlarni qondirish uchun ham, moddiy manfaat uchun ham).

Psixologik maktab zo'ravonligiga quyidagilar kiradi: og'zaki zo'ravonlik (nutqni qo'llash - haqoratli taxalluslar, mish-mishlar tarqatish, maxsus intonatsiya va boshqalar), haqoratli imo-ishoralalar, jabrlanuvchini izolyatsiya qilish (bojkot qilish), tovlamachilik, bosim o'tkazish uchun jabrlanuvchining mulkiga zarar etkazish.

Psixologik zo'ravonlikning oqibatlarini davriy ruhiy tushkunlik, yuqori darajadagi ichki kuchlanish va o'zini past baholaydi. V. A. Makarchukning (2004) fikriga ko'ra, bolalardagi bunday zo'ravonlikning natijalari travmadan keyingi stress, zo'ravonlik harakati haqida eslatmalardan qochish va uni xotiradan chiqarib tashlash (psixologik o'zini o'zi himoya qilish sifatida amneziya), ijtimoiy tashvishning kuchayishi bo'lishi mumkin, odamlarga nisbatan ishonchsizlik va ehtiyotkorlik darajasining oshishi, boshqa bolalardan ajralib turish, atrofdagi ijtimoiy muhitda shaxsiy xavfsizlik haqidagi g'oyalarni yo'qotish, o'z tanasini rad etish, aybdorlik, tajovuzkorlikka moyillik.

Bolalarga nisbatan zo'ravonlikning har xil turlari oqibatlarini o'rganish muammosi psixologiya fanida alohida e'tiborni talab qiladi va zo'ravonlik oqibatlarining

xususiyatlarini hisobga olgan holda turli yoshdagi bolalarga psixologik yordam ko'rsatishning psixologik texnologiyalarini ishlab chiqish bilan bog'liq.

Zo'ravonlikni boshdan kechirgan bolalar bilan psixologik ishlarni tashkil etishga kelsak, N.F. Mixaylovaning so'zlariga ko'ra, maslahat berish jarayonida psixolog uchun bola bilan aloqa o'rnatish juda muhim va asosiy e'tibor unga doimiy g'amxo'rlik ko'rsatishga qaratilishi kerak. Katta ehtimol bilan, bola doimiy ravishda adekvat va noadekvat usullarda kattalar unga qanchalik g'amxo'rlik qilishini tekshiradi. Psixolog oldida turgan vazifalarga, birinchi navbatda: bolaning uyat, aybdorlik, iktidarsizlik tuyg'ularini kamaytirishga yordam berish; o'z-o'zini qadrlash tuyg'usini mustahkamlashga yordam berish; yangi xulq-atvor modellarini shakllantirish; boshqa

odamlar bilan tabaqalashtirilgan o'zaro munosabatlarni rivojlantirish; bolaning o'z taqdirini o'zi belgilashini, o'zini o'zi idrok etishini, shu jumladan o'zini jismoniy qiyofasini rivojlantirishga hissa qo'shish.

Maktab psixologi oldida zo'ravonlikni boshdan kechirgan bolalar bilan ishlashda psixologik yordamni to'g'ri tashkil etishdan iborat muhim vazifa turibdi. Bunday bolalarni psixologik qo'llab-quvvatlash jarayonida psixologning bola bilan aloqa o'rnatishi juda muhimdir va asosiy e'tibor bolaga doimo g'amxo'rlik ko'rsatishga qaratilishi kerak.

Umuman olganda, mutaxassislar bunday bolalar bilan ishlashda eklektik yondashuvga rioya qilishadi. Eng samaralilari: vizualizatsiya, kognitiv xulq-atvor terapiyasi, gestalt terapiyasi, psixodrama, art terapiya, musiqa terapiyasi, raqs terapiyasi. Zo'ravonlikni boshdan kechirgan bolalar bilan ishlashning eng mos varianti uchta asosiy psixoterapevtik yo'nalishni birlashtirgan eklektik, multimodal maslahat modelidir: fikrlar bilan ishlash, his-tuyg'ular bilan ishlash, xatti-harakatlar bilan ishlash. Amaliy ishda muayyan usulni tanlash quyidagilarga bog'liq: bolaning yoshi; maslahat bosqichlari, ya'ni hozirda ishlanayotgan narsa - fikrlar, his-tuyg'ular yoki xattiharakatlar; bolaning kognitiv rivojlanish darajasi.

Shunday qilib, individual differensial yondashuv asosida bir nechta sohalarda turli xil zo'ravonliklarni boshdan kechirgan bolalar bilan tuzatish va rivojlantirish ishlari dasturlarini tavsiya qilish mumkin:

1. Emotsional zo'ravonlik holatlarida maktabgacha yoshdagi bolaning shaxsiyatiga ta'sir qilishning samarali vositasi o'yin terapiyasi, kichik va o'smirlik davridagi bola uchun esa kognitiv-xulq-atvor psixokorreksiya hisoblanadi.

2. Maktabgacha yoshdagi va kichik maktab o'quvchilari uchun jismoniy zo'ravonlik holatlarida musiqiy psixokorreksiya taklif etiladi, kattaroq bolalar uchun esa - xatti-harakatni modellashtirish bilan kognitiv-xulq-atvor, o'smirlar uchun art-terapiya tuzatish.

3. Murakkab zo'ravonlik bilan - o'yin terapiyasi va art terapiyani tuzatish kombinatsiyasi.

Zo'ravonlik qurbonlarining psixologik maslahatiga yondashuvni tanlash bolalarning kognitiv, affektiv va xatti-harakatlarida qanday muammolarga duch kelishiga bog'liq. Zo'ravonlik qurbonlari ko'pincha yuqoridagi barcha sohalarda, xususan, kognitiv darajada og'ishlarga ega: o'zini past baho, mantiqsiz, buzg'unchi fikrlar, qaror qabul qilish bilan bog'liq muammolar, qiyin vaziyatlardan chiqish yo'lini topish bilan bog'liq muammolar; affektiv darajada: g'azab, g'azab; tashvish; aybdorlik; rad etishdan qo'rqish, fobiyalar; depressiya; xulq-atvor darajasida: janjallar, ko'z yoshlar, yomon akademik ko'rsatkichlar, dahshatli tushlar, boshqalardan ajralib turish, boshqalar bilan nizolar.

Bolalar bilan ishlashda individual maslahat mashg'ulotlariga qo'shimcha ravishda, guruh shakllari juda samarali. Guruh muhokamalari va mashqlar bolalarga bu dunyoda kimga ishonishi va kimga ehtiyot bo'lish kerakligini o'zlari hal qilishga yordam beradi. Odatda guruhli tuzilgan terapiya oddiydan murakkabgacha bo'lgan tamoyilga asoslanadi. Jismoniy zo'ravonlikdan omon qolgan o'smirlar uchun guruh maslahatidan foydalanishda juda ehtiyot bo'lish kerak, chunki ularning yaralari guruhda histuyg'ularini ifodalash uchun juda yangi bo'lishi mumkin. Terapiyaning vazifasi nafaqat bolaga psixologik travmani engishga yordam berish, balki uning yoshiga mos keladigan hayotiy ko'nikmalarni shakllantirishdir. Guruh terapiyasi jarayoni bolaning sotsializatsiyasiga qaratilgan. Bu bolalar o'rtasida sog'lom munosabatlarni rivojlantirishga yordam beradi va ularni o'z huquqlarini ham, boshqalarning huquqlarini ham hurmat qilishga o'rgatadi.

Maktab psixologik xizmati faoliyati tizimiga uchta bo'limdan iborat amaliy ishlarni kiritishni taklif qilamiz:

- 1) xavf guruhidagi bolalar va zo'ravonlikka duchor bo'lgan bolalar bilan ishlaydigan o'qituvchilar uchun amaliy seminar;
- 2) o'smirlar uchun psixologik rivojlanish guruhlari "Men bu dunyodaman";

3) zo'ravonlikka uchragan bolalarning ota-onalari uchun o'quv seminari: "O'zlari va bolalari uchun psixologik yordam".

Ushbu faoliyatning maqsadi amaliy psixologlarni zo'ravonlikni boshdan kechirgan bolalar bilan ishlashning ayrim usullari va usullari bilan tanishtirish, shuningdek, otaonalar va o'qituvchilarning ushbu toifadagi bolalar bilan o'zaro munosabatlarini o'rgatishdir. Seminarlarning kontseptsiyasi, shuningdek, butun tsikl quyidagi g'oyaga asoslanadi - ota-onalarni (o'qituvchilar,) bolaning moslashuvchan qobiliyatini oshirish uchun o'zlarining ichki resurslaridan foydalanishga o'rgatish.

Shunday qilib, shuni ta'kidlashni istardimki, bolalarga nisbatan zo'ravonlik natijasida ijtimoiy yo'qotishlar, birinchi navbatda, inson hayotini yo'qotish; ikkinchidan, ruhiy va jismoniy salomatlik buzilishi, ta'lim va kasbiy saviyaning pastligi, zo'ravonlik qurbonlarining jinoiy xulq-atvori tufayli jamiyatning samarali a'zolarini yo'qotish; uchinchidan, jismonan va ma'naviy jihatdan sog'lom bolalarni tarbiyalashga qodir ota-onalardan ayrilish; to'rtinchidan, bu jamiyatda shafqatsizlikning ko'payishi, chunki sobiq qurbonlarning o'zlari ko'pincha zo'rlovchilarga aylanadi. Aksariyat o'smirlar o'z atrofida tommonidan o'zlariga nisbatan har xil zo'ravonliklarga duchor bo'lishlarini, bunday vaziyatlarda yetarlicha javob berish ko'nikmalariga ega bo'lmasliklarini inobatga olsak, maktab psixologik xizmati, o'qituvchilar, huquqtartibot idoralari xodimlarining maxsus tashkil etilgan faoliyati zarurligi ayon bo'ladi. va ota-onalar, zo'ravonlikka qarshi turish va travmatik tajribalar oqibatlarini kamaytirish va bartaraf etish ko'nikmalarini shakllantirish uchun.

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Axtaeva, N. S. Maktabda psixologik xizmat / N. S. Axtaeva. - Olma-Oti: KazNU nomidagi. Al-Farobiy, 2011 yil.
2. Alekseeva, L.S. Bolalar qarovsizligining oldini olish bo'yicha oila va bolalarga ijtimoiy yordam markazlari va aholiga psixologik-pedagogik yordam ko'rsatish markazlari faoliyatini tashkil etish: usul. tavsiyalar / L.S. Alekseeva, E.V. Burmistrov, T.V. Zemskiy. - M.: Ma'rifat, 2002. - 206 b.
3. Omarova P.O., Shaxova R.M. Maktabdagi zo'ravonlik muammosining zamonaviy psixologik-pedagogik tadqiqotlari // Fan va ta'limning zamonaviy muammolari. - 2013. - 2-son.
4. Alekseeva, L.S. Oilaviy zo'ravonlik qurbonlariga psixologik yordam / L.S. Alekseev. - M.: Oila va ta'lim davlat ilmiy-tadqiqot instituti, 2000. - 234 b.
5. Alekseeva, L.S. Oilaviy zo'ravonlikdan jabrlangan bolalar bilan ijtimoiy ish texnologiyalari / L.S. Alekseeva, N.G. Osuxova, V.I. Shirinskiy; ed. L.S. Alekseeva. - M.: Oila va ta'lim davlat ilmiy-tadqiqot instituti nashriyoti, 2001. - 208 b.

6. Aptikieva L.R., Kurakina V.N. Zo'ravonlikni boshdan kechirgan o'smir qizlar bilan ishlash xususiyatlari. Orenburg: IPK "Gazprompechat" MChJ "Orenburggazpromservis", 2007. - 108 p.
7. Malkina-Pykh, I.G. Amaliy psixologning ma'lumotnomasi / I.G. MalkinaPyx, V.L. Talanov. - Sankt-Peterburg; M.: Sova-Eksmo, 2003. - 345 b.
8. Banshchikova, T. N. O'qituvchilar bilan ishlashda psixologning kasbiy faoliyati / T. N. Banshchikova, Yu. P. Vetrov, N. G. Klushina. - M.: Kitob qurti, 2008 yil.
9. Istratova, O.N. O'rta maktab psixologining ma'lumotnomasi / O.N.Istratova, T.V.Exakusto. - Rostov n/a: Feniks, 2010 yil.
10. Mixaylova, N.F. Sog'lom odamlarning oila a'zolarida individual va oilaviy stressni tizimli o'rganish va tezis. dis. ... qand. psixolog. Fanlar / N.F. Mixaylov. - SPb., 1998. - 30 p.
11. Mandell, J. Guruh jinsiy zo'ravonlikni boshdan kechirgan bolalar bilan psixoterapevtik ish / J. Mandell, L. Damon. - M.: Ibtido, 1998. - 126 p.
12. Tarabrina, N.V. Shikastlanishdan keyingi stress buzilishi sindromi: hozirgi holat va muammolar / N.V. Tarabrina, E.O. Lazebnaya // Psixologik jurnal. - 1992 yil, 13-jild, 2-son. - S. 14-29.
13. Tarabrina, N.V. Harbiy stressdan omon qolgan odamlarning psixologik xususiyatlari / N.V. Tarabrina, E.O. Lazebnaya, M.E. Zelenova // Rossiya Fanlar akademiyasining Psixologiya instituti materiallari. - M., 1997. - S. 254-262.
14. Hall, Z. Jinsiy va psixologik bolalikdagi jarohatlarning oqibatlari / Z. Xoll // Psixologik jurnal, 1992 yil, 3-jild, 5-son. - S. 120-129.